

51. Ks. Lahti, Vesa-Marti (2012): Yhteiskäytröautoilu on luonnon-
varoja säästävää jakamistaloutta. Uusiouutiset 8/2012, p. 29;
ks. Lahti & Selosmaa 2013; ks. Brynjolfsson, Erik & McAfee,
Andrew (2011): Race Against The Machine: How the Digital
Revolution is Accelerating Innovation, Driving Productivity,
and Irreversibly Transforming Employment and the Economy.
Digital Frontier Press. Kindle Edition.

8. Osuuskunnat ja uusi osuus kuntaliike

JUKKA PELTOKOSKI JA HANNA MOILANEN

Väkilukuun suhteutettuna Suomi on yksi maailman
osustoiminnallisimmista maista. Jokainen suo-
malainen kuuluu keskimäärin 1,3 osuuskuntaan, ja
osuuskuntien jäsenyyksiä on maassamme yli kuusi miljoo-
naa. Kannamme lompakoissamme asiakasomistajakortteja,
pidämme tiliä osuuspankissa ja ostamme vesihuoltopalve-
lujä vesiosuuskunnalta. Silti harva ajattelee jäsenyyttänsä sen
kummemmin. Osuuskunta on ”tuttu tuntematon”.

Historiaassa osuuskunnat ovat olleet tärkeä osa suo-
malaista arkea. S- ja E-liikkeen ruokakaupat leviittäytyi-
vät ympäri Suomen. Osuusmeijerit kokosivat pienet tilien
maidon ja jalostivat sen myyntiin. Valtakunnallinen puhelin-
verkko rakennettiin pitkälti puhelinosuuskuntien ja -yhdis-
tysten työnä. Toiminnan laajentuessa ja volyynnien kasvassa
osustoinnista myös valtavirtaistui. Aikansa epäselviä kaup-
patapoja haastaneesta osuuskauppaliikkeestä on kasvanut
Suomessa alansa markkinajohtaja. Samalla toiminnan sisältö
on muuttanut muotoaan.

Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana vanhojen osuuskuntien rinnalle on noussut uusia osuustoiminnallisia avauksia, joihin viitataan usein uusosuustoiminnan käsitteellä. Sillä tarkoitetaan 1960-luvun jälkeen syntyneitä pienen osuuskuntia, joita on perustettu erityisesti palvelualoille sekä luoville ja asiantuntija-aloille. Useimmiten uusosuuskunnat ovat työosuuskuntia, palvelujen tuottajia tai yhteisöllistä elämäntapaa ja eettistä kuluttamista palvelevia yhteisliittymiä.

Kinnostusta uusosuustoimintaan ilmeni Suomessakin jo 1960- ja 1970-luvun vaihtotehtolikkeissä, mutta käytännön kokelujia ei syntynyt, vaan taloudellinen toiminta kanavoitui yhdistyksiin. Tausalla vaikutti silloisen osuuskuntalain jähmeys.¹ Käänekehodaksi muodostui Suomessa sen sijaan 1990-luvun lama. Sen sysäämään uusia osuuskuntia alettiin perustaa työllistymisen tueksi, palvelujen turvaamiseksi ja uudeksi yhteisrittäjyyden malliksi. Kyse ei ollut vaihtoehtoisuudesta, vaan toimeentulon välttämättömyydestä.

Tänään osuuskuntia perustetaan noin 200–250 vuosittain, ja määrässä on hienoista nousua. Monet ovat nimenomaan jäsentensä työtä myyviä työosuuskuntia, vaikka myös kultuttaja-, palvelu- ja tuotanto-osuuskuntia syntyy. Koko yrityskenttään suhteutettuna osuuskunta on kuitenkin edelleen marginaalinen ilmiö. Vuosittain perustettavista yrityksistä alle prosentti on osuuskuntia.

Lyhyesti määriteltynä osuuskunta on omistajajäsentensä taloudellista etua ja hyvinvointia palveleva yritys. Osuuskunnan erityispiirre verrattuna muihin yritysnuotoihin on sitoutuminen jäsendemokratiaan. Osuuskunnassa jokaisella jäsenellä on lähtökohdaisesti yksi ääni.² Varsinkin perinteisesti osuustoiminnassa on myös pyritty yhdistämään kannattava liiketoiminta johonkin yleishyödylliseen tavoitteeseen.

Osuuskuntakin voidaan perustaa vain taloudellinen voitto mielessä, mutta jäsendemokratia sitoo sitä yhä

yhteisen hyvän kysymyksiin. Usein puhutaankin toiminnan kaksosuhteesta. Kyseessä on liiketoimintaa harjoittava yhteisö, jossa taloudellista toimintaa ei kuitenkaan nähdä itseisarvona, vaan sen tarkoituksena on palvella jotain yhteisesti koettua tarvetta tai yhteiskunnallista päämäärää. Osuuskuntanuoto takaa kuitenkin jäsendemokratian vain paperilla. Jäsenistöä itsestään on kiinni, miten se sitä toteuttaa ja käyttää.³

Osuuskunnat syntyvät usein hyvin konkreettisista ja arkisista lähtökohdista. Tarve voi olla esimerkiksi työllistyminen, mielekkään työpaikan luominen, jaetun työtilan tai yhteisten työvälineiden ostaminen, ruoan hankkiminen hyvään hintalaatusuhteeseen tai jonkin sellaisen palvelun synnyttäminen, jota ei muuten olisi jäsenistön saatavilla. Lisäksi osuuskuntaliikkeessä tunnetaan utooppisia ja yhteiskunnallisia kokelujia, kuten omavaraisia maatalousyhteisöjä ja itsehallinnollisia työyhteisöjä.

Uudet osuuskunnat syntyvät yhtäältä välttämättömyyden pakosta, toisaalta aarteellisuuden ja autonomian halun vetäminä.⁴ Korkeat työttömyysluvut pakottavat ihmiset eri puolilla länsimaita etsimään uudenlaisia itsensä työllistämisen ja mikrorittäjyyden muotoja. Osuuskuntien perustaminen kiihtyykin tyyppisesti talouskriisien aikana kun työmarkkinat eivät vedä ja suhtautuminen työhön ja toimeentuloon elää.⁵

Uusosuuskuntia syntyy myös uusien yhteiskunnallisten liikkeiden vaikutuksesta. Osuuskunnat näyttävät mahdollisuutena mielekkääseen tekemiseen sekä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävään yhteiskuntaan. Myös teknologinen murros sekä tieto- ja palvelutalouden nousu selittävät uusien osuuskuntien perustamista. Uudessa taloudessa on syntynyt ”nuostotyöläisten”, kuten itsensä työllistäjien, yksityistäjien ja pätkätyöläisten prekariluokka, joka asemoituu

palkansaajan ja yrittäjän välimaastoon. Osa tästä väestä on löytänyt osuuskunnan työllistymisen tueksi ja yhteisöllisen yrittäjyyden kasvupaikaksi.

Osuuskuntamuotoa voidaankin soveltaa mitä erilaisimpiin tarpeisiin Reihun kaupan kalvintuottajien organisoitumisesta tai Brasilian jätteenkerääjien yhteisliittymästä luovien ja asiantuntija-alojen yhteisyrittäjyyteen ja johtajavaltaiseen kauppaketyyppuun. Osuuskunnat saavat usein erilaisia palkallisia sovelluksia. Ne myös haastavat toisiaan, joten osuuskuntaliikkeessä keskustellaan jatkuvasti osuustoiminnan perimmäisistä tavoitteista ja toimintatavoista. Uusosuuskunnat ovat "tekkijöiden liikettä".⁶

Työtä työosuuskunnasta

Osuuskunta itsenäisenä työllistymisen muotona oli Suomessa pitkään lähes unohtuksessa. 1990-luvun lama potkasi ensin liikkeelle työttömien työosuustoiminnan. Luovien ja asiantuntija-alojen uudet osaajat ovat seuranneet 2000-luvulla.

Työttömien osuustoiminta lama-aajan Suomessa lähti nimenomaan heistä itsestään. Taustalla ei välttämättä ollut jaettua liikeideaa tai pitkäjänteisempää sitoutumista yrittämiseen. Enemmänkin kyse oli siitä, että haastavaksi koetusta tilanteesta piti ponnistella eteenpäin. Työttömien perustamat työosuuskunnat rakentuivat tyyppillisesti jäsenen osaamisen ympärille. Yksi siivosi, toinen teki puutarhatarvitteita, kolmas teki rakennuspiirustuksia ja neljäs pienimuotoisia korjaustöitä. Osuuskuntia perustettiin ennen kaikkea aloille, joilla ei tarvittu suuria alkupääomia.⁷

Jonkin verran syntyi myös jollekin tietylle toimialalle erikoistuneita osuuskuntia, joissa töitä tehtiin vahvemmin

yhdessä ja joissa yrittämisen riskit jaettiin porukalla. Esi-merkkinä tällaisista voidaan mainita hoivapalveluja tarjoavat osuuskunnat, viittomakielen tulkkausta tuottava osuuskunta ja asentajapalveluja tarjoava, henkilöstön omistama sähköyhtiö. Enimmäkseen kyse oli kuitenkin monialaisista työosuuskunnista, joiden hyöty oli siinä, että laskutus, loppuasiat ja muut paperityöt sekä markkinointi hoidettiin yhteisesti. Osuuskunta toimi resurssien järjestämisen ja tehostamisen välineenä samalla kun jäsenet tekivät töitään ja etsivät uusia asiakkaitaan varsinkin itsenäisesti.

Keskeinen motivaatiotekijä uusien työosuuskuntien taustalla oli palkansaajan työttömyysturvan säilyminen. Jos osuuskunnassa oli vähintään seitsemän jäsentä, ketään heistä ei tulkittu työttömyysturvan näkökulmasta yrittäjäksi. Tämä niin sanottu 15 prosentin sääntö pätee yhä, eikä se itse asiassa koske vain osuuskuntia, vaan seitsemäsosan jäävä omistus on rajapyykki palkansaajan työttömyysturvalle missä tahansa yrityksessä. Työosuuskuntiin eitsiäänkin usein vähintään seitsemän henkeä, vaikka kaikkien ei olisi edes tarkoitus työllistyä osuuskunnassa.

Työosuuskuntien toinen aalto nousi 2000-luvun vaihteessa. Nyt huovat työläiset ja eri alojen asiantuntijat löysivät osuuskunnan työllistymisensä apuvälineeksi ja erilaisen yhteistekemisen mahdollistamiseksi. Tasaverraisen yhteisyrittämisen malli tuntuu luontuneen erityisesti sellaisten alojen osajille, jotka muutenkin ovat oppineet toimimaan itsenäisesti tiimeissä ja verkostoissa. 1990-luvun loppupuolelta alkaen uusia osuuskuntia on perustettu merkittävästi muun muassa konsultoinnin, koulutuksen, tietotekniikan, viestinnän, kustannustoiminnan ja kulttuurityön pariin.⁸

Luovan luokan idylliä ei ole kuitenkaan syytä maalailla. Kyse on paljolti siitä, että luovilla ja tietoyön aloilla työtä ostetaan yhä yleisemmin eräänlaisena alihankintana. Tekijät

myös kertovat, että yhä useampi toimeksiantaja haluaa, että työn laskuttra yritys sen sijaan että palkkio maksettaisiin verokortilla.

Monen luovan tekijän arki on erilaisten projektien, apurahojen ja toimeksiantojen yhdistelemistä. Oman yrityksen kautta tekijä voi lähettää laskun ja kirjata siihen selkeän eräpäivän. Koska työt tehdään osuuskunnassa lähtökohraisesti työsuhteessa, tekijä voi olla varma, että eläkettä kertyy yhtä matkaa työsuoritusten tekemisen kanssa. Yhteisryttäjäys mahdollistaa lisäksi monenlaisen osaamisen kasaamisen osuuskunnan sisälle, jolloin voidaan vastata vaativampiinkin hankkeisiin.

Yksittäisen toimittajan tai kuvaajan on esimerkiksi hankalaa tehdä tarjous kokonaisen julkaisun tuottamisesta. Jos porukassa on kuvaajan ja toimittajan lisäksi graafisen alan osaajia ja monimedian asiantuntijoita, syntyy tarjous helpommin. Taiteiden ja mediayön kentillä tekijät ovat paljolti riippuvaisia tuotantoyhtiöistä. Osuuskunta voidaan perustaa yhtiöiden itsensä omistamaksi ja organisoimaksi tuotantoyhtiöksi.

Yhteistä perustetuille osuuskunnille on se, että niissä yhtiötekijän osaaminen on yrityksen pääasiallinen varallisuus ja alkupääomaa tarvitaan suhteellisen vähän. Jotain osuus-toimijoita kiinnostaa ennen kaikkea mahdollisuus luoda omien arvostustensa näköinen työpaikka tai yhteistekemisen tila. Myös yrittäjätarvojen oppiminen saattaa kiinnostaa sinänsä. Läheskään kaikille osuuskunta ei tuo koko elantoa, vaan kyseessä on oman osaamisen sivutoiminen kokeileminen ja kehittäminen.

Prekariaatti löysi osuuskunnan

Uusien työosuuskuntien taustalta voidaan hahmottaa kaksi yleistä lähtökohtaa. Ensinnäkin kyse on korkeasta rakenteellisesta työttömyydestä. Toiseksi kyse on uusista projektityyppisistä ja yrittäjämäisistä töistä, jotka liittyvät tieto- ja palvelualojen kasvuun eli yhteiskunnan jälkiteollistumiseen. Syntyy tilanne, jossa yhteiskuntaan "kasautuu" työvoimaa, joka on muodollisesti vapaata ottamaan vastaan mitä tahansa palkkatyötä, mutta käytännössä pakotettua kehittämään työtä itse itselleen.

Utta työelämää tutkineiden Hans Pongratzin ja Günter Voßin mukaan yhteiskuntaan onkin syntynyt eräänlaisen yrittäjätöyläisen tyyppi, "*entrephoye*" (*employee-entrepreneur*), joka ei sijoitu selkeästi yhtiötekijän eikä yrittäjänkään asemaan. Tällaisen yhtiötekijän on:

- valvottava ja johdettava työtehtäviään itsenäisesti, siinä missä tämä oli aiemmin työnjohton tehtävä,
- suhtauduttava omiin persoonallisiin valmiuksiinsa henkilökohtaisena "pääomana", jonka jatkuva kehittäminen työelämän tarpeisiin on taloudellisen toimeentulon ehto,
- alettava ajatella omaa elämäänsä "tuotantotaloutena", jonka kehittämiseen on panostettava ja jonka ympärille on luotava henkilökohtaiset "markkinat" oman osaamisensa saamiseksi kauppan.⁹

Kyse on prekariaatista, joka lähtökohdittensa kaksinaisuuteen liittyy sisältää sekä "suhdannepuskurina" toimivaa ailiöllistettyä ylijäämäväkeä¹⁰ että luovien ja asiantuntija-alojen projektiosajia, joiden työnkuva ilmentää uutta työn järjestystä ja työvoiman kuluttamisen tapaa. Suomalaisen

työosuustoiminnan historia 1990-luvun työttömien osuus-
kunnista 2000-luvun luovien- ja asiantuntija-alojen yhteis-
yrittäisiin kiteyttää hyvin kummankin ulottuvuuden.

Prekariattitaktiivisitt ovat esittäneet, että tällaisen pre-
kaarin työvoiman piiriin kuuluisi jopa liki kolmannes suo-
malaisesta työvoimasta eli lähes miljoona ihmistä. Lukuun
päästään kun lasketaan yhteen työttömät, määrääkaikaisessa
työsuhteessa työskentelevät, osa-aikainen työvoima, vuokra-
työvoima ja yksityyrittäjät. Samalla on tuotu esiin, että yrit-
tämääisyys ja työn isenäinen organisointi sekä työn jatku-
vuutta koskevat epävarmuuden kokemukset ovat kasvaneet
myös vakituisten palkkatyösuhteiden piirissä.¹¹

Toisaalta tilastojen mukaan pitkien työsuhteiden on
todettu jopa yleistyneen ja ptkätyöiden määrän pysy-
neen suhteellisen vakana.¹² Työmarkkinoiden kokonais-
kuva onkin säilynyt hämmästyttävän ”perinteisenä” myös
2000-luvulla. Noin kaksi kolmasosaa työllisistä toimi sekä
vuonna 2000 että 2013 jatkuvassa kokoaikaisessa palkka-
työssä. Toisaalta myös työmarkkinoiden pysyvyyttä luota-
vissa tarkastelussa huomattiin, että isensä työllistävien hen-
kiöiden määrä on kasvussa.¹³

Tulosten erilaisuutta selittää erilainen näkökulma. Pre-
kariattitaktiivisitt ovat eritelleet työelämästä erilaisia ryhmiä,
joita ei normaalisti tarkastella yhtenä kokonaisuutena mutta
joilla arjen ja toimeentulon jatkuvuuden näkökulmasta on
yllättävän paljon yhteistä. Prekariatin näkökulma korostaa
myös muuttuneita työelämäkokemuksia. Vaikka ptkätyö-
läisyys ei ole räjähtänyt käsiin, tarkoitti se täystyöllisyyden
oloissa liikettä töistä töihin kun se nykyään tarkoittaa liikettä
työn ja työllistämistoimenpiteiden välillä. Myös vuokratyö-
voiman käyttö on kasvanut.

Uusi työosuustoiminta nousee tästä ristiriitojen aal-
lokosta. Se lähtee korkean työttömyyden synnyttämästä

pakosta mutta vastaa myös jälkiteollistuvan yhteiskunnan
tilanteeseen, jossa uutta työtä syntyy pieniin yrityksiin ja
jossa työvoimalta odotetaan yrittäjämäistä toimintaa ja jopa
oman yrityksen perustamista. Työosuuskunnat voi nähdä
pyrkimykseksi hallita omaa työtä ja toimeentuloa yhteisesti
epävarmuuksien ja uusien mahdollisuuksien keskellä. Työ-
osuuskunnat ovat työntekijöiden itsensä hallitsema työh-
teisöjä, jotka tilanteesta riippuen voivat saada joko pakko-
yrittäjyyden tai autonomisen työyhteisön kasvot.

Pyrkimykset oman työtilanteen parantamiseen ja hal-
tuunottoon ovat onnistuneet osuuskunnissa milloin parem-
min, milloin huonommin. Vuonna 2010 kerätyn aineis-
ton valossa uusien työosuuskuntien jäsenten työllistyminen
vaihtelee osuuskuntien välillä.¹⁴ Noin neljäsosa suomalai-
sista työosuuskunnista kertoo jäsentensä työllistävän pää-
osin omassa osuuskunnassa. Noin kolmasosa osuuskunnista
kertoo, että jäsenet työllistyvät sekä omassa osuuskunnassa
että tekevät tilanteen mukaan töitä muutenkin, esimerkiksi
apurahan turvin tai verokortilla suorana muille työnantajille.
Noin kolmasosa kaikista työosuuskunnista kertoo jäsenten
työllistävän pääasiassa jossain muualla kuin osuuskunna-
saan. Tällainen tilanne voi tarkoittaa sitä, että osuuskunta ei
toimi aktiivisesti. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että osa
osuuskunnan jäsenistä on liittynyt jo alun perin vain kannat-
tajajäseniksi takaamaan seisemän jäsenen sääntöä.

Empiirisen aineiston valossa osuuskunnissa työllistymi-
nen on suurimmalta osaltaan osa-aikaista tai satunnaista,
vaikka kokoaikaisiakin työsuhteita on. Monille osuuskun-
tien jäsenille osa-aikainen työ näyttää tyydyttävänä ja toi-
vottuna tilanteena, joka jättää elämässä aikaa muullekin kuin
työnteolle. Osalle osuuskuntien jäsenistä osa-aikaisessa työl-
listymisessä on puolestaan kyse hermoja raastavasta alityöl-
listymisestä. Töitä ei markkinoinnista huolimatta löydy niin

pajon kuin haluttaisiin. Silti osuuskunnasta ei haluta luopua, koska parempaakaan vaihtoehtoa ei ole tarjolla.

Uusien työosuuskuntien arki kertoo tekevien ihmisten kamppailusta siellä, missä toimeentulon hankkimisen perinteiset muodot sulavat alta ja pakottavat etsimään uusia tapoja oman toimeentulon järjestämiseen. Kyse on myös työn uudesta järjestyksestä jälkiteollisessa yhteiskunnassa, jossa tuotannolliset prosessit hajautuvat informaatio-teknioiden välittämiin verkostoihin synnyttäen uutta tilaa ja tilausta erilaiselle itsensä työllistämislle ja yrittäjyydelle. Osin työosuuskunnat kertovat myös halusta irtautua perinteisestä palkkatyöyhteiskunnasta, koska tekeminen yhdessä nähdään omien arvostusten mukaisena työnä ja tekemisenä.¹⁵

Toisaalta tuntuu, että osuuskuntien kaikkia mahdollisuuksia ei ole oikein edes hahmotettu. Esimerkiksi työvoiman vuokraus nousi vauhdilla laajaksi toimialaksi 1990-luvulla herättäen kiikkeäkin yhteiskunnallisesta keskustelua vuokratyöntekijöiden työolosuhteista ja eduista. Silti osuuskuntapohjaisia, työntekijöidensä demokraattisesti hallinnoimia ja reiluja työolosuhteita etsiviä vuokrafirmoja ei ole syntynyt lukuun ottamatta niitä työosuuskuntia, joissa ihmiset tavallaan vuokraavat itse itseään.

Uudet palvelut tuotetaan yhteisvoimin

Oman työn ja työpaikan luomisen rinnalla osuuskunnat ovat yleistyneet myös keinoina järjestää jokin yhteisesti tarvittu palvelu. Historiallisesti erilaiset kuluttaja- ja palveluosuuskunnat muodostavatkin työosuuskuntien rinnalla toisen yleisen osuuskuntatyyppin. 1800-luvulla monet kuluttajat liittoutuivat osuuskunniksi saadakseen luotettavasti elintarvikkeita

kohtuuhinnalla. Ei ollut mitenkään tavatonta, että kauppias lisäsi maitoon tai jauhoihin jatketta kasvattraakseen kate-taan. Myös vähävaraisuus oli polttavaa, ja osuuskaupat olivat keino palauttaa kauppiaan voitto kuluttajajäsenille kaupan palveluiden käyttöasteen mukaisesti.

Uususuustoiminta tuntee vastavasti esimerkiksi erilaiset ruokapiirit ja yhteisömaatalouden kokeilut, joissa joukko kuluttajia on organisoitunut osuuskunnaksi mahdollistaakseen haluamansa elintarvikkeen kohtuuhintaisen saannin. Joskus mukana on tuottajiaakin. Usein kyse on kaupunkilais-ten tarpeesta saada lähellä kasvatettua turvallista ja terveellistä luomuruokaa, mutta toimintaan yhdistyy myös pyrkimyksiä vahvistaa oman talouden ruokaomavaraisuutta sekä monimuotoisen maataloustuotannon edellytyksiä.

Erlaisia ruoka- ja pello-osuuskuntia on perustettu kymmenisen kappaletta eri puolille Suomea parin viimeisen vuoden aikana. Monet näistä nojaavat kumppanuusmaatalouden malliin (*community-supported agriculture, CSA*), jossa kuluttajat järjestäytyvät yhteisöksi, joka tekee yhteistyötä viljelijän kanssa. Yhteisö saa tuotetta omalta pelloltaan ja tuottaja saa varman ostajakunnan. Kokeilut ovat ainakin toistaiseksi melko pienimuotoisia, mutta ilmiönä toiminta on herättänyt laajaa kiinnostusta.

Jälkikäteen tarkastellen tarpeet osuuskuntien perustamiselle ovat olleet historiassa yllättävänkin samanlaisia. Siinä missä pienet osuuskunnat ja puhelin yhdistykset saivat vedettyä puhelinverkon koko Suomeen, tänä päivänä rakennetaan laajakaistaverkkoja. Tarve uusimpien viestintävälineiden käytölle elää edelleen, vaikka kaupalliset pohjalta toimivat yhtiöt eivät näkisikään alueen asukkaissa riittävää ostovoimaa. Osuuskunta on yhdenlainen joukkorahoitusmalli yhteisen tarpeen tyydyttämiseksi.

Muuttamia pieniä osuuskauppoja on myös perustettu eri

puolille maata tilanteessa, jossa omaa kyläkuntaa on uhannut kauppatoiminnan loppuminen edellisten kauppiaiden lopettaessa. Näissä kauppoissa omistajina ovat lähisuden asukkaat, ja kaupan toiminta nojaa vahvasti paikalliseen ostovoimaan.

Tietoyhteiskuntaan liittyvistä uusista palveluista voidaan verkko-osuuskuntien lisäksi mainita palvelintilaa ja verkko-palveluita tarjoavat osuuskunnat. Myös uusia pienkustantamoja on syntynyt. Niissä tiedettä ja taidetta tuottavat porukat ovat perustaneet osuuskunnan mahdollistukseensa itselleen tärkeän julkaisutoiminnan ja keikkaluontoisen työllistymisen.

Palveluosuuskuntien perustaminen on yleisesti ottaen vilkastunut 1990-luvulla ja 2000-luvulla, mutta kyse on edelleen marginaalisesta ilmiöstä. Potentiaalia voisi olla enemmänkin. Kysymymerkkejä herättää varsinkin voimakkaassa murroksessa oleva sosiaali- ja terveyspalvelujen kenttä, jolle uusia palvelu- ja työosuuskuntia on syntynyt yhä vain vähän.¹⁶

Suomessa on esimerkiksi vain kourallinen vanhempien tai työntekijöiden omistamia päiväkotia, mutta Ruotsista näitä löytyy jo enemmänkin. Vanhempien omistamat päiväkodit alkoivat yleistyä Ruotsissa 1990-luvulla, ja väkimmäätä on sielläkin prosentuaalisesti pieni, päiväkotiosuuskunta sijaitsee ympäri maata ja lähes kaikissa kunnissa.¹⁷

Perussyy vanhempien omistamien päiväkotien yleistämiseen on ollut pula päiväkotipaikoista. Myös kunnat ovat läheneet tukemaan päiväkotien perustamista. Vanhemmat ovat halunneet turvata palvelun lakkauttamiselta tai työntekijöillä on ollut tarve luoda itselleen mielinen työpaikka. Verrailututkimuksessa on huomattu, että vanhempien toimintaan sitoutuminen ja kokemukset päivähoitosta ovat merkittävästi paremmat vanhempien omistamissa päiväkodeissa verrattuna yksityisiin yrityksiin tai kunnan ylläpitämiin päiväkoteihin.¹⁸

Ei siis tarvitse mennä metra edemmäs kalaan, kun sosiaali- ja terveyspuoleltaakin löytyy uutta osuustoimintaa. Etelä-Euroopassa Italiassa sitä on jopa merkittävässä määrin. Jo 1980-luvun vaihteesta saakka Italiassa sosiaaliset osuuskunnat ovat pitkälti hoitaneet hyvinvointi- ja koulutuspalvelut. Osuuskunnat sekä tuottavat palveluita että työllistävät vaikeasti työllistyviä. Samalla sosiaalisilla osuuskunnilla on tärkeä sijansa paikallistalouksien rakentamisessa.¹⁹

Italian sosiaalisten osuuskuntien liike syntyi vastauksena rakennemuutokselle, joka tarkoitti etenkin mielisairaalaapaikojen vähentämistä ja avohoiton ohjaamista. Mielenterveyskuntoutujien, kehitysvammaisten ja päihdeongelmaisten hoito ja osallisuus piti järjestää yhteiskunnassa uusin tavoin. Perinteisten työ- ja toimintakeskusten tilalle syntyi yritysnuotoisia toimintamalleja, joista suuri osa oli nimenomaan osuuskuntia. Niiden tavoitteena oli taata vaikeasti työllistyvälle pysyvä työpaikka. Toimialat vaihteivat paikallisten markkinoiden ja paikallishallinnon painotusten mukaisesti palvelutuotannosta (esimerkiksi pesulapalvelut, ravintolatoiminta ja viheralueiden hoito) teolliseen tuotantoon (lasi- ja puutoimiala). Aloitteellisia uusien osuuskuntien perustamisessa olivat niin yksityishenkilöt kuin yhdistyksetkin.

On arvioitu, että sosiaalisten osuuskuntien palveluiden piiriin kuuluu Italiassa noin 3 miljoonaa henkilöä (5 prosenttia koko asukas määrästä). Niille kohdennetaan noin puolet kunnallisten hyvinvointipalveluiden rahoituksesta. Myös terveyspalveluiden tuotannossa ne ovat kunnatasolla merkittävä toimija. Esimerkiksi noin 400 000 asukkaan Bolognassa sosiaaliset osuuskunnat tuottavat suurimman osan sosiaali- ja terveyspalveluista.²⁰

Myös rapakon takana tapahtuu. Quebecin alueella Kanadassa on viime vuosina syntynyt osuuskuntaliikettä, jonka kehittäjä solidaarisuusosuuskunnan malli on vuodesta 1997

saakka määritely myös Kanadan lainsäädännössä omaksi osuuskuntatyyppikseen. Solidaarisuusosuuskunnassa jäsenistö on jaettu sidosryhmiin, joita voivat olla esimerkiksi työntekijä, asiakas, perheenjäsen, yhteisön jäsen, taloudellinen tukija tai sijoittaja. Eri ryhmillä on erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia toisiaan kohtaan, ja osuuskunnan hallinto koostuu eri sidosryhmien edustajista. Tarkoituksena on, että solidaarisuusosuuskunta palvelee monen eri sidosryhmän tarpeita yhtä aikaa.²¹

Solidaarisuusosuuskuntien määrä on Kanadassa noussut jo yli kahteen sataan ja Quebecin alueella ne ovat nopeimmin yleistynyttä osuuskuntatyyppiä. Osuuskuntia toimii pääasiassa palvelualoilla, kuten sosiaali- ja terveyspalveluissa, mutta myös matkailun, viestinnän, teollisuuden ja maatalouden osuuskuntia tunnetaan. Solidaarisuusajattelun rinnalla toimintaa huonehtii ekologisen kestävyuden tavoittelu.

Osuuskuntaliikkeen uusi tuleminen

Osuuskuntiin on toisinaan liitetty hyvinkin kokonaisvaltaisia yhteiskunnallisen muutoksen näkemyksiä ja utopioita. Nykyinen osuuskuntaliike on kuitenkin ennen kaikkea käytännönläheistä työtä ja tekemistä. Työntekijäomistaisuuden puolesta puhuvan Richard Wolffin mukaan osuuskunnat ovat kuitenkin vaihtoehto niin kapitalistiselle kuin valtiotalousjärjestelmällekin. Osuuskunnassa pienen omistavan piirin etu korvautuu jäsenten yhteisellä edulla ja osuuskunnat asettuvat siten niin lisäarvon oimimista kuin palkkatyömalliakin vastaan. Wolffin mukaan tällaisen järjestäytymisen yleistyminen tarkoittaisi "uutta edistysaskelta ihmiskunnan historiassa sitten orjuudelle ja feodaalijärjestelmälle perustuneiden tuotannon tapojen lakkauttamisen."²²

Wolffin mukaan työntekijäomistisessa taloudessa olisi mahdollista irtautua maksimaalisen voiton tavoittelamisen ja pääomien kasaamisen pakosta. Järjestelmään olisi myös sisäännakennettuna kannustin vaalia kaikkien näkökulmat huomioon ottavia ratkaisuja ja osallistuvia käytäntöjä. Osuuskuntatutkija John Restakksen mukaan osuuskunnat ilmentävätkin taloudessa "demokratiaperiaatetta" vaihtoehtona niin valtiokomennolle kuin laissez faire -markkinoillekin. Jäsendemokratiset osuuskunnat vahvistavat palkallistalouksia ja asettavat markkinat vain välineeksi palvelemaan sosiaalisia tavoitteita.²³

Lienee syytä varoa väittämästä, että osuuskuntamuoto sellaisenaan muuttaisi maailman. Voidaan kuitenkin ajatella, että jäsendemokratisuus juurruttaa osuuskunnan esimerkiksi osakeyhtiömuotoa vahvemmin yhteisöllisiin sosiaalisiin verkostoihin. Jäsendemokratialla on parhaimmillaan vahva ohjauva vaikutus, mutta sen lisäksi osuuskunnan päätöksen teolta ja osallistumiselta vaaditaan paljon myös sellaista, mitä pelkkä muoto ei takaa. Onkin todettu, että osuustoiminnan keskeisiä haasteita on kehittää johtamisen ja yhteistoiminnan käytäntöjä, jotka vastaavat niin taloudellisen rationaalisuuden vaatimuksiin kuin osuuskunnan yhteisöllisiin lähtökohtiin.²⁴

Haasteeksi asettuvat myös kapitalistista markkinaympäristöä koskevat "nykät pakot", jotka panevat yhteisyrityksetkin kilpailemaan toisiaan vastaan. Jäsendemokratisuus on hyvä lähtökohhta jäsenistön joukkoälyn mobilisoimiseksi välillä varsin haastavassa ja riskialttiissaakin toimintaympäristössä, mutta ihmisten yhteisyyttä ja autonomiaa vahvistavien sosiaalisten vaikutusten toteutumiseksi osuuskunnassa ja yhteiskunnassa laajemminkin tarvitaan myös osuuskuntia tukevaa markkinaympäristön sääntelyä ja muokkausta. Uutta osuustoimintaa voidaan tukea esimerkiksi suunnitelmalla

sille hankintoja ja kehittämällä rahoituskeinoja. Olisi myös syytä vahvistaa itsensä työllistäjän asemaa lainsäädännössä ja kehittää itsensä työllistävien sosiaaliturvaa. Nykyisellään osuustoimija tipahtaa helposti harmalle yöhykkeelle, jolla toinen viranomainen katsoo yrittäjäksi kun taas toinen käsittelee palkansaajana.

Työntekijävaltaisten organisaatioiden lisäksi aikamme kysymyksiä on hyvinvointipalvelujen kohralo. Voisiko osuuskunnilla olla nykyistä laajempi rooli erilaisten hyvinvointipalvelujen tuottamisessa? Ajatusta paikallisten ratkaisujen ja vahvojen palvelujen yhdistämisestä on korostanut muun muassa uuden polven sosiaalipoliitikko Elina Aaltio, jonka mukaan avainsana on dialoginen neuvottelu. Ne ratkaisut, jotka voidaan tehdä yksittäisesti ja paikallisesti myös tehdään siten. Paikalliset ratkaisut eivät kuitenkaan saa väärentää julkista hyvinvointivertoitetta. Aaltio suosittelee siirtymistä palvelujen kilpailutuksesta julkisten ja ei-julkisten toimijoiden kumppanuuteen, joka perustuu neuvotteluihin ja kollektiiviseen hyvinvointivastuun jakamiseen.²⁵

Osuuskunta tarjoaisikin hyvän välineen erilaisten monitoimijaisen kumppanuuksien rakentamiseen. Esimerkiksi voitaisiin hakea vaikkapa mainisemistamme Italian sosiaalisista osuuskunnista ja Kanadan solidaarisuusosuuskunnista. Tämä edellyttäisi kuitenkin uudenlaista näkökulmaa sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotantoon. Pohjoismaissa vedetään yleensä jyrkkä raja julkisen ja yksityisen tuotannon välille. Julkiselle puolelle jäävät kuntien ja valtion tuottamat palvelut kun taas yksityiselle puolelle niputetaan kaikki muut organisaatiot pienistä ruohonjuuritason yhdistyksistä ja osuuskunnista yksityisiin mikroyrityksiin ja monikansallisiin ketjuihin.

Aasiaa voidaan kuitenkin katsoa myös toisin. Tällöin keskeistä ei ole palvelun tuottajan omistuspohja, vaan

toiminnalle asetetut tavoitteet ja periaatteet. Jakolinja ei enää asetukaan julkisen ja yksityisen sektorin väliin. Sen sijaan liiketoiminta jakaantuu arvo pohjaiseen, laatu ja hyvinvointia tavoittelevaan toimintaan sekä toisaalta voittoa maksimoivaan toimintaan. Edelliset toimijat eivät välttämättä tavoittele voittoa lainkaan tai se on jo ennalta sidottu palvelun laadun parantamiseen. Kuviossa julkisen sektorin rinnalle nousevat erilaiset yhteisöralouden toimijat, kuten yhdistykset, osuuskunnat ja yhteiskunnalliset yritykset.²⁶

Yhteisöraloudellisten palvelujen yleistyminen edellyttäisi julkisen puolen kilpailutussäännösten ja -käytäntöjen selkeää ohjeistamista. Tilanne on polttava erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelujen kentällä, jolle globaalit pääomavaltaiset ketjut ovat tulleet vauhdilla. Osuuskuntien ja muiden yhteisöralouden toimijoiden suosiminen suojelisi palveluihin käytetyn rahan, niin yksityisen kuin julkisenkin, jäämistä palkalliseen kiertoon sen sijaan että sitä "koroutetaan" kasvotomiin veroparatiiseihin ja sijoitusrahastoihin, kuten pääomavaltaiset ketjut tekevät. Uusi EU:n hankintadirektiivi mahdollistaa jo nykyisellään palveluhankintojen varaamisen yhteiskunnallisille yrityksille ja työntekijäomisteisille yrityksille. Tämä varaus olisi syytä kirjata myös kansalliseen lainsäädäntöön.

Myös osuuskunnilla itsellään on haaste kehittää toimintamuuotoja, jotka edistävät niiden asemaa ja vaikutusvuutta. Osuuskunnat voivat kehittää esimerkiksi yhteisöllisiä rahoitusmuotoja ja muodostaa yksittäisiä osuuskuntia voimakkaampia liittoumia. Mielenkiintoinen kysymys on myös, missä määrin erilaiset muut "rekiöiden liikkeet", kuten yhteisöaktiivisittit ja avointen ja vapaiden ohjelmistojen kehittäjät onnistuvat rakentamaan rinnakkaisvaluuttojen ja vertaisverkkojen kaltaisia ratkaisuja markkinoiden mykistä pakoista irtautumiseksi.

Uuden osuuskuntaliikkeen tuleminen sijoittuu siis niin

hyvässä kuin pahassakin prekarin työn, työttömyyden ja yhteiskunnan jälkiteollistumisen risitirittaiseen maastoon. Se nousse aikamme pakoista ja mahdollisuuksista, joita osuuskuntien toimijat pyrkivät ottamaan haltuun. Ennen kaikkea osuuskuntaliikkeen voi nähdä tekemisenä ja tekijyytenä, jonka tärkein voimavara ovat ihmiset. Osuuskuntamuoto takaa jäsendemokratian. Se on parhaimmillaan osallistuvaa ja suoraa samalla kun liittoumat, yhteisörahoitus ja rinnakkaisvaluutat voivat kasvattaa sen voimia. Loppu on kiinni tekijöistä.

VIITTEET

1. Tuula Heima-Tirkkonen & Eeva Jäntti, *Talouden vastakulttuuri - vaihtoehdotyöt esimerkkinä uusien arvojen soveltamisesta*. Teoksessa Ruohonjuurista elämänpuoksi, toim. Heima-Tirkkonen, Tuula, Kallio-Tamminen, Tarja & Selin Tove (toim.): Ruohonjuurista elämänpuoksi. Vähäa Sivisyysliitto, Helsinki, 1996, 30–36.
2. Myös osuuskunnassa äänivaltaa on mahdollista porrastaa niin, että toisilla jäsenillä on erikseen perustellusta syystä enemmän äänivaltaa kuin toisilla. Tämä voidaan kuitenkin tehdä vain jäsenistön yhteisellä päätöksellä. Osakeyhtiössä äänivalta perustuu lähtökohteisesti omistussuuden suuruuteen. Osuuskunnan osuutta eli jäsenyyttä ei voi myöskään myydä eteenpäin toisiin kuin osaketta. Jäsenydestä voi erota tai siitä voidaan erottaa, jolloin jäsen saa maksamansa osuuspääoman takaisin.
3. Osuustoiminta on perinteisesti yhdistetty vahvasti yhteisöllisyyteen ja yhdessä tekemiseen (engl. *co-operative, co-operation*). Suomessa osuuskunnan voi vuoden 2014 alussa voimaan tulleen osuuskuntalain mukaan perustaa myös yksin. Toistaiseksi ei voi sanoa muuttatko lakiuudistus osuustoiminnan luonnetta suuremmassa mitakaavassa.
4. Hanna Moilanen, Jukka Peltokoski, Jaana Pirkkalainen & Tero Toivanen, *Uusi osuuskunta - tekijöiden liike*. Helsinki: Into, 2014.
5. Vesa Laakkonen & Juhani Laurinkari, *Uudistuva osuustoiminta*. Helsinki: Helsingin Yliopiston osuustoimintainstituutti, 1995.
6. Hanna Moilanen, Jukka Peltokoski, Jaana Pirkkalainen & Tero Toivanen, mt. *Uusi osuuskunta - tekijöiden liike*. Helsinki: Into, 2014.
7. Jari Karjalainen: Työosuuskunta työllistymisen välineenä (Helsinki: Työministeriö 1996). Ks. myös Pekka Pärtinemi, *Suomalainen työosuustoiminta osana eurooppalaisia työosuustoiminta*. Julkaisu Teoksessa Osuustoimintatutkimuksen vuosikirja 2000: osuustoiminta sosiaalisena pääomana. (Mikkeli: Taloudellisen yhteistyön ja osuustoimintatutkimuksen seura, 2000) sekä Pekka Pärtinemi, *Finland: labour co-operatives as innovative response to unemployment*. Teoksessa Carlo Borgaza & Jacques Defourny (toim.), *The Emergence of Social Enterprise*, toim. Carlo Borgaza & Jacques Defourny. London: Routledge, 2001, 82–99.
8. Eliisa Troberg, *Asiantuntijaosuuskunnat - joustavia verkostojia tietoyhteiskunnassa*, Hallinnon tutkimus no. 1 // (2000).
9. Hans J. Pongratz & Günter G. Volz, *From employee to entrepreneur: Towards a self-entrepreneurial work force?* Concepts and Transformation 8, no. 3 (2003). (vol. 8), <http://www.arbeitsnundleben.de/downloads/Entrepreneur1.pdf>, Ks. vastaavalaisten pohdinta uuden työn kuvasta myös Boutang, Yann Moulier *Cognitive Capitalism*, Cambridge: Polity Press, 2011.
10. Juhla Siltala, *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava, 2004.
11. Dan Koivulaako, Anna Kontula, Jukka Peltokoski, Miika Saukkonen ja Tero Toivanen, *Rätkäkalentia on arki*, Helsinki: Into, 2010.
12. Roope Uusitalo, *Onko päätöksien yleistyminen totta vai tilastobarbaa?* Yhteiskuntapolitiikka 73, no. 1 (2008): 1.
13. Anna Pärnänen, *Iksensä työllistyjän muuttuva kuva*, Tieto & trendit -julkaisu. Helsinki: Tilastokeskus, 2014.
14. Kyseessä on Hanna Moilasan väitöskirjatyötä varten keräämä tilastollinen aineisto.

15. Tekeminen voidaan tässä hahmottaa laajemmin kuin vain rahamarkkinolla tapahtuvaksi vaihdoksi. Osuuskuunnassa voidaan kehittää avoimia vertaisuutannon käytäntöjä. Tällaisista on puhunut esimerkiksi P2P Foundationin perustaja Michel Bauwens. Ks. Michel Bauwens, *Vertaisuutantoja yhteisraustien tulevaisuus*. Peruste (3, no.) 4 (2013), <http://www.vasemmistofoorumi.fi/wp-content/uploads/2013/11/bauwens.pdf> sekä Bauwens, Michel, Bauwens 2005.: The Political Economy of Peer Production. *CTHEORY* (1.12.2005), <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=499>.
16. Yhteisöalouden vastauksesta hyvinvointivaltion kriisiin ks. Pekka Pättiniemi & Juhani Laurinkari, *Valtio vetäytyy hyvinvointipolitiikan toteuttamisesta – mitä tilalle?*, (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry, 2011), julkaistu PDF:nä: <http://www.ksl.fi/valtio-vetaytyy-hyvinvointipolitiikan-toteuttamisesta-mita-tilalle-seka-juhani-laurinkari-Yhteisotalous-hyvinvoinnin-tukena>, (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry, 2010), julkaistu PDF:nä: <http://www.ksl.fi/yhteisotalous-hyvinvoinnin-tukena>.
17. Antti Miettinen, *Do co-operatives providing welfare services belong to the third sector – a study of institutional characteristics of Swedish co-operatives*. Kuopio: Kuopion yliopisto, 2001.
18. Victor Pestoff, *Towards a Paradigm of Democratic Participation: Citizen Participation and Co-production of Personal Social Services in Sweden*. Emes: Emes Reader, 2010, 233–255.
19. Thomas Antonio, *The Rise of Social Co-operatives in Italy*, Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations 15, no. 3 (2004), Vol. 15, no.3, 243–263.
20. Luca Fazzi, *Social Co-operatives and Social Farming in Italy*, Sociologia Ruralis 51, no. 2, (2011), Vol 51, Number 2, s. 119–136.
21. Sosiaalisista yrityksistä, solidaarisuusosunnista ja vastavista uuden yhteisöalouden muodoista ks. Moilanen, Peltokoski, Pirkkalainen & Toivanen 2014, *ibid*.
22. Richard Wolff, *Democracy at Work: A Cure for Capitalism*. Chicago: Haymarket Books, 2012, 13.
23. John Restakis, *Humanizing the Economy. Co-operatives in the Age of Capital*. Gabriola Island: New Society Publishers, 2012.
24. Pekka Pättiniemi, *Uusuuatoinnista Euroopassa*. Teoksessa Koskineniemi, Erkki (toim.): Osuusroinnallinen yhteisrittäminen, toim. Erkki Koskeniemi. Helsinki: KSL-opintokeskus, 1998, 29–52.
25. Elina Aaltio, *Hyvinvoinnin uusi jäijesty*. Helsinki: Gaudannus, 2013.
26. Gabriele Meagher, *Learning from the marketised eldercare in liberal welfare states: concepts and system dynamics*. Esitelmä Sosiaalipolitiikan päivillä Tampereella 24.10.2013.